

Олена Беляєва

**ПЕДАГОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО
МЕДИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Анотація. Проведено теоретичний аналіз та узагальнено сутність категорії «педагогічне мислення». Виявлено особливості педагогічного мислення та його місце у структурі професійно-педагогічної майстерності лікарів - викладачів вищих медичних навчальних закладів. Автор акцентує увагу на тому, що педагогічне мислення виявляється в усіх функціональних компонентах системи педагогічної діяльності. Наголошується на існуванні прямого зв'язку між розвиненим педагогічним мисленням і педагогічною компетентністю викладача вищої школи.

Ключові слова: професійно-педагогічна майстерність, викладач вищого медичного навчального закладу, педагогічне мислення, функціональні компоненти педагогічної діяльності, педагогічна компетентність.

Елена Беляева

**ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ В СТРУКТУРЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВСЫШЕГО МЕДИЦИНСКОГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Аннотация. Проведён теоретический анализ и обобщена сущность категории «педагогическое мышление». Выявлены особенности педагогического мышления и его роль в структуре профессионально-педагогического мастерства врачей - преподавателей высших медицинских учебных заведений. Автор акцентирует внимание на том, что педагогическое

мышление проявляется во всех компонентах системы педагогической деятельности. Подчеркивается существование прямой связи между развитым педагогическим мышлением и педагогической компетентностью преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: профессионально-педагогическое мастерство, преподаватель высшего медицинского учебного заведения, педагогическое мышление, функциональные компоненты педагогической деятельности, педагогическая компетентность.

Olena Bieliaieva

PEDAGOGICAL THINKING IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL SKILLS OF A LECTURER AT HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

Summary. The category of “pedagogical thinking” has been theoretically analyzed and generalized. The features of pedagogical thinking and its place in the structure of vocational and educational skills of doctors as lecturers at higher educational institutions have been detected. The author emphasizes that pedagogical thinking is found in all functional components of the system of educational activities. It has been remarked that there is a direct link between advanced pedagogical thinking and pedagogical competence of a lecturer at higher medical educational institution.

Keywords: professional and pedagogical skills, lecturer at higher medical educational institution, pedagogical thinking, functional components of pedagogical activity, pedagogical competence.

Постановка проблеми. Усвідомлення особливої соціальної ролі лікаря як носія спеціальних теоретичних знань, практичних умінь, навичок і соціумної культури та важливості якісної підготовки майбутнього лікаря на додипломному та післядипломному етапах потребують науково обґрунтованої інтерпретації процесу розвитку й удосконалення педагогічної майстерності

викладачів вищих медичних навчальних закладів. Конкретний зміст цієї підготовки визначається науковими уявленнями про якісну педагогічну діяльність, притаманну викладачам-майстрам. Без поглибленого теоретичного дослідження процесу формування й розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих медичних навчальних закладів якісна підготовка майбутніх лікарів видається нездійсненною.

Невід'ємною складовою педагогічної майстерності разом із педагогічною культурою, професійно-педагогічною компетентністю, креативністю та гуманістичною спрямованістю є розвинене педагогічне мислення, без якого в умовах сьогодення лікар-викладач не може відчувати себе повноцінним, рівноправним і конкурентоздатним учасником процесів демократизації, гуманізації, модернізації, технологізації навчального процесу. Між тим лікарі - викладачі, які працюють у системі вищої медичної школи, у своїй переважній більшості, особливо на початку педагогічної кар'єри, відчувають брак педагогічних знань і гостру потребу в педагогічній освіті та самоосвіті, вони демонструють готовність до вивчення, аналізу й узагальнення власного педагогічного досвіду колег, прагнуть досліджувати і перетворювати свою педагогічну діяльність, але для цього в них часто не вистачає психолого-педагогічних знань і сформованого професійно-педагогічного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з теми, що досліджується, засвідчив, що натепер у педагогічній психології достатньо ґрунтовно вивчені феноменологія, закономірності та механізми педагогічного мислення. Переважна більшість досліджень присвячена різноманітним аспектам педагогічного мислення вчителів і викладачів вищої школи (О. Дубасенюк, Д. Дьубі, Т. Дяк, В. Кремень, І. Зязюн, С. Каргін, М. Кашапов, Т. Кисельова, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, А. Ольнєва, О. Осипова, Є. Савін, Ю. Скворцова, Г. Сухобська, О. Шевчишена), вихователів дитячих садочків (С. Башинова), майбутніх вчителів - студентів педагогічних вишів (В. Аганісян, В. Бойченко, Д. Вількєєв, Є. Ляшко, Л. Лісіна). Значно меншу увагу науковці приділяють

педагогічному мисленню викладачів непедагогічних вищих навчальних закладів (С. Демченко, О. Зінкевич, О. Соловійова, Л. Халілова).

Постановка завдання. На основі сучасних наукових підходів схарактеризувати категорію «педагогічне мислення». Виявити чинники, які зумовлюють особливості педагогічного мислення лікарів - викладачів вищих медичних навчальних закладів. Визначити місце педагогічного мислення в структурі професійно-педагогічної майстерності викладача вищої школи та його взаємозв'язок з педагогічною діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Поняття «педагогічне мислення» було введене К. Ушинським, котрий наголошував на необхідності виокремлення педагогічного мислення як об'єктивно існуючого особливого типу мислення, що має власний об'єкт відображення, власну систему принципів, законів, категорій, що детермінують суттєві зв'язки і закономірності педагогічних явищ.

У якості самостійного предмета дослідження на пострадянських теренах педагогічне мислення починає фігурувати з середини ХХ ст. і передусім пов'язується з ім'ям видатного психолога Ф. Гонобліна, котрий одним із перших окреслив проблематику «педагогічно спрямованого мислення». У зарубіжних дослідженнях інтерес до педагогічного мислення спостерігається дещо пізніше - у 70-х рр. минулого століття.

Огляд літератури з теми дослідження засвідчив, що, незважаючи на пильну увагу науковців до категорії «педагогічне мислення», воно залишається досить дискусійним, на користь чого, передусім свідчить значна кількість дефініцій, що пропонуються різними авторами. Як цілком слушно зазначає російський дослідник Є. Савін, унаслідок «розмитості» дослідницького поля педагогічного мислення важко говорити про певні наукові парадигми, радше можна визначити певні ключові ланцюжки педагогічного мислення, які виокремлюються в якості системотвірних [10, с. 256].

З-поміж представлених нині в джерельній базі інтерпретацій сутності педагогічного мислення, обираємо інтерпретацію Л. Халілової, згідно з якою

педагогічне мислення - це соціально обумовлений, нерозривно пов'язаний з навчальною і практичною діяльністю психічний процес опосередкованого і узагальненого відображення педагогічної діяльності, що розкриває сутність цієї діяльності [15, с. 8]. Ми цілком погоджуємося з дослідницею, котра підкреслює, що крім сукупності мисленнєвих компонентів, педагогічне мислення включає професійні знання, які дають змогу педагогу успішно здійснювати професійно-педагогічну діяльність і вирішувати педагогічні задачі, пов'язані з проблемами навчання, виховання і розвитку особистості *ibid*.

Доволі розлогим, деталізованим і ґрунтовним є опис цієї категорії, запропонований А. Ольневою, котра зазначає, що педагогічне мислення забезпечує умови для успішного вирішення комплексу педагогічних задач у системі «людина-людина»: діагностування, прогнозування, проектування, реалізації виховних задач, контролю, оцінювання, регулювання, постановки нових проблем. Дослідниця наголошує, що розвинене педагогічне мислення характеризується творчою самостійністю, спрямуванням на пошук, формування і вирішення професійно-педагогічних задач, рефлексивністю, опосередкованістю мислення, конструктивністю, продуктивністю, що зумовлена новизною ситуації, комплексністю, ієрархічністю процесів мислення, що зумовлена варіативністю і віддаленістю цілей перетворення, критичністю [8, с. 129-130].

О. Дубасенюк педагогічне мислення розглядає як «вид професійного мислення, що дозволяє суб'єктові пізнавати суть педагогічної ситуації і організовувати свої педагогічні дії по цілеспрямованому її перетворенню [3, с. 2].

Беручи за основу тезу, що педагогічне мислення виявляється в комплексі когнітивних здібностей, особливо значущою з-поміж яких є здатність бачити проблеми педагогічного процесу, аналізувати й обирати ефективні способи їх розв'язання [5], вважаємо, що педагогічне мислення викладачів вищих медичних навчальних закладів виявляється в усіх функціональних компонентах

системи педагогічної діяльності [13]: 1) мотиваційному - спрямований на те, щоб студент почав діяти в напрямку досягнення цілей освіти; 2) адаптивному - забезпечує адаптації викладачем навчальної інформації до рівня розуміння студентом, можливостей його пам'яті, сприйняття etc.; 3) стимулювальному - викладач повинен систематично направляти студента на досягнення освітніх цілей з урахуванням рівня навченості студента; 4) кібернетичному - полягає в постійному управлінні викладачем пізнавальною діяльністю студента і формуванням у нього заданих якостей і рис особистості; 5) технологічному - викладач повинен володіти такими способами навчання і виховання, які дають гарантований позитивний результат; 6) діагностичному - підтверджує, що отриманий результат навчання і виховання є саме тим, який передбачався (навчальні програми, освітньо-кваліфікаційні програми, освітньо-кваліфікаційні характеристики); 7) комунікативному - характеризує ефективність і продуктивність процесів спілкування викладачів і студентів; 8) проектувальному - демонструє наявність у викладача готовності до проектування педагогічної діяльності на основі розуміння змісту і значення цієї діяльності.

Власне педагогічне мислення розглядається як п'ятикомпонентна структура, утворена мотиваційно-цільовим, особистісним, когнітивним, діяльнісним і креативним компонентами. Педагогічне мислення характеризується як загальними якостями (глибина, широта, гнучкість, самостійність, оригінальність, швидкість), так і специфічними (креативність, дивергентність, рефлексивність, саногенність, конструктивність, проблемність) [14].

Заслуговує на увагу й думка Т. Дяк щодо інноваційного характеру педагогічного мислення. Саме ця важлива характеристика, стверджує дослідниця, наповнює освітній процес динамікою, здійснює категоріальні синтези, створює сферу міждисциплінарного знання [4].

За О. Зінкевич, педагогічне мислення лікаря - викладача вищої медичної

школи - це вид професійного мислення, який виступає компонентом когнітивної орієнтованості, що виражається у здатності фіксувати педагогічну ситуацію, яка виникає в процесі клінічної підготовки студентів, формулювати педагогічну задачу і вирішувати її, піддавати рефлексії власну педагогічну діяльність з метою подальшого перетворення, підтримуваного сукупністю педагогічних і психологічних понять [5].

Слід погодитися з О. Зінкевич [5], котра неодноразово підкреслювала, що педагогічне мислення лікарів - викладачів медичних вишів відрізняється від педагогічного мислення викладачів інших вишів, або вчителів виключно змістом своєї діяльності та способами її організації, тоді як природа педагогічної діяльності залишається незмінною. Інакше кажучи, педагогічне мислення визначає напрям розвитку педагогічної діяльності, забезпечує можливість інтерпретації, конструювання і проектування процесів навчання та виховання.

На основі результатів власного експериментального дослідження, О. Зінкевич дійшла висновку, що в педагогічному мисленні як компоненті когнітивної орієнтованості лікарів - викладачів вищої медичної школи недостатньо розвинені такі складові, як володіння педагогічними поняттями, які забезпечують усвідомлення специфіки педагогічної діяльності, педагогічна рефлексія, здатність перетворювати власну педагогічну діяльність і привносити в неї елементи творчості. Дослідницею було висунуто припущення, що основними причинами, що обумовлюють цю ситуацію, є такі: відсутність системи у формуванні категоріального апарату у галузі педагогіки; спрощення понять педагогіки і психології вищої школи; відсутність інтересу до психології та педагогіки вищої школи; невміння співвідносити категорії із реальним освітнім процесом у медичному виші [5, с. 26].

У цьому контексті варто також процитувати українську дослідницю Т. Туркот, котра цілком слушно зазначає, що «... на деяких предметно- наукових кафедрах вищих навчальних закладів склалася точка зору, згідно якої навчати

можна без спеціальної психолого-педагогічної підготовки. Для цього достатньо добре знати дисципліну, яку читає викладач [12, с. 431]». Такі педагоги, за спостереженням ученої, «використовують здебільшого репродуктивні методи навчання, не приділяють достатньої уваги розвитку індивідуальності студентів, не вміють активізувати їх навчально-пізнавальну діяльність *ibid.*

Для розуміння педагогічних явищ, насамперед, необхідно бачити ці явища, усвідомлювати їх, виокремлювати в явищах оточуючої дійсності. Безумовно, що на це здатний не кожний лікар-викладач, що зумовлюється перерахованими вище факторами. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що подібна ситуація спостерігається не лише у лікарів - викладачів, але й у інших викладачів непедагогічних вишів (юридичних, технічних, економічних), які не мають спеціальної педагогічної освіти [1; 9; 14; 15].

Услід за О. Зінкевич [5], ми дотримуємося думки, що основним компонентом педагогічного мислення лікарів - викладачів медичних вишів є педагогічна ситуація як елемент педагогічної дійсності. Подібний погляд знаходимо й у О. Дубасенюк, котра підкреслює, що «функції професійного мислення педагога в контексті практичної діяльності виступають перш за все як функції аналізу конкретних педагогічних ситуацій, постановки задач у даних умовах діяльності, розробки планів, рефлексії отриманих результатів [3, с. 5]».

Якщо ми спробуємо схарактеризувати емпіричний аспект педагогічного мислення викладачів-лікарів, то дійдемо висновку, що часто лікарі - викладачі на питання, які виникають у процесі педагогічної практики, відповіді шукають підсвідомо та інтуїтивно.

Щодо виховання, то, незважаючи на те, що певний відсоток лікарів-викладачів медичних вишів виявляє досить стриманий інтерес до виховання студентів, пояснюючи це відсутністю спеціальних теоретико-педагогічних знань, спеціальні дослідження водночас свідчать, що для переважної більшості цих представників науково-педагогічних працівників характерне вміння

встановлювати контакт зі студентами, розуміти їх, вести політику співробітництва, використовувати різноманітні способи взаємодії та впливу на особистість студента - майбутнього лікаря.

У згаданому контексті не зайвим буде проаналізувати таке поняття як «педагогічне спрямування». На думку Н. Кузьміної, стратегія педагогічної діяльності безпосередньо залежить від типу особистісного спрямування як суб'єктивного фактора успіху в цьому виді діяльності. Дослідниця виокремила три види педагогічного спрямування: справжнє педагогічне спрямування, формальне педагогічне спрямування; несправжнє педагогічне спрямування. При цьому лише перший тип педагогічного спрямування забезпечує досягнення високої результативності педагогічної діяльності, яка полягає в: мотивації на розвиток особистості особи, що навчається, через ту чи іншу навчальну дисципліну; здатності видозмінювати (безумовно, в межах, дозволених програмою) зміст предмета з метою виникнення в студента пізнавального інтересу [6].

У спеціальній літературі поширена думка, згідно з якою педагогічне мислення - це наслідок організованого педагогічного процесу. Втім, щодо педагогічного процесу у вишах непедагогічного профілю, на наш погляд, постає дискусійне питання, яке потребує окремого емпіричного дослідження: педагогічне мислення лікаря - викладача медичного вишу впливає на організацію педагогічного процесу чи педагогічний процес спричиняє розвиток його педагогічного мислення?

У теоретичній площині наближення до розв'язання цього питання можливе за умови звернення до поняття «професійно-педагогічні якості і здібності». Передусім заслуговує на увагу така професійна здібність, як професійна рефлексія. Якщо у психології рефлексія — це процес самопізнання, то результатом професійної рефлексії є знання про свою професійну діяльність, здобуте на основі самоаналізу цієї діяльності. Отже, в акті рефлексії наявні два моменти: цілеспрямоване включення себе в діяльність та аналіз результатів з

позиції їх обумовленості своїми сутнісними якостями.

У свою чергу, цілеспрямоване включення себе в діяльність передбачає: мотивацію самопізнання; знання про сутнісні якості, соціально значущі, або значущі для даного виду діяльності; знання про види життєдіяльних актів, в яких ці сутнісні якості можуть виявитися.

Беручи до уваги, що продуктивність та успішність педагогічної діяльності лікаря - викладача вищої медичної школи демонструє його професійно-педагогічну компетентність, існує прямий зв'язок між розвиненим педагогічним мисленням і професійно-педагогічною компетентністю, яка дає змогу успішно вирішувати завдання у галузі вищої медичної освіти [5], вважаємо за необхідне іп brevі зупинитися на сутності і складових цієї компетентності.

Услід за С. Демченко професійно-педагогічну компетентність викладачів спеціальних дисциплін непедагогічних вищих закладів освіти розуміємо як складну багаторівневу стійку структуру психічних рис, які формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, а також значущих особистісних якостей. Ця структура має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення), формування яких максимально залежить від змісту їх педагогічної освіти [2].

Ми солідарні з українською дослідницею С. Сисоєвою, котра на основі аналізу Європейської комісії щодо універсальних компетенцій вважає, що у викладача вищого непедагогічного навчального закладу повинні бути сформовані такі компетенції [11, а 9-11]: 1) **соціально-особистісні** (розуміння ролі власної викладацької діяльності для соціально-економічного розвитку держави; здатність до викладацької діяльності; розуміння та сприйняття етичних норм поведінки стосовно інших; сформована система цінностей та мотивації до педагогічної діяльності; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; толерантність і полікультурна грамотність); 2) **інструментальні** (володіння основами педагогічної майстерності; здатність до писемної та усної комунікації державною та

національними мовами, знання інших мов; володіння сучасними методами та інтерактивними технологіями навчання; використання програмних засобів та Інтернет-ресурсів; навички використання у навчальному процесі технологій, пов'язаних зі збереженням здоров'я); 3) **загальнонаукові** (базові знання фундаментальних розділів педагогіки та психології в обсязі, необхідному для організації ефективної взаємодії зі студентами у процесі навчання та її спрямованості на цілісний розвиток особистості студента, зокрема інтелектуальний і творчий; методологічні знання; базові знання в галузі методики навчання, необхідні для ефективного засвоєння навчальної дисципліни); 4) **професійно-педагогічні** (загальні професійно-педагогічні - спрямованість навчання на професійний розвиток і саморозвиток студента, підготовка студента до навчання і професійного самовдосконалення упродовж життя; спеціалізовані професійно-педагогічні - професійна спрямованість змісту навчання предмета, інтегрування змісту навчального предмета з професійно-орієнтованими дисциплінами).

Таким чином, розвинене педагогічне мислення є невід'ємною складовою педагогічної майстерності разом із педагогічною культурою, педагогічною компетентністю, креативністю та гуманістичною спрямованістю. Усвідомлення цього зумовлює потребу в активізації й удосконаленні професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих медичних навчальних закладів. Основними перешкодами на шляху до розвитку педагогічного мислення є прогалини у спеціальних психолого-педагогічних знаннях і певна інертність викладачів непедагогічних вишів до власної педагогічної діяльності. Разом із тим ця категорія науково-педагогічних працівників демонструє готовність до вивчення, аналізу й узагальнення власного педагогічного досвіду колег, прагне досліджувати і перетворювати свою педагогічну діяльність.

У питанні щодо необхідності подальших досліджень педагогічного мислення наша позиція суголоса з позицією української дослідниці Т. Дяк, котра наголошує на винятково важливій ролі педагогічного мислення в

освітньому процесі, який в умовах сьогодення є не лише полікультурним і соціально орієнтованим на розвиток людини та цивілізації, а й значно відкритішим для формування міжнародного освітнього середовища, глобального за характером знань і залучення людини до світових цінностей [4, с. 10]. Цьому сприяє розвиток суспільства, суспільних відносин, поступовий розвиток педагогічної науки, інновації, які знаходять у ній своє відображення, технологічна культура, створення нових освітніх парадигм і концепцій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в створенні максимально сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку й удосконалення педагогічної підготовки лікарів - викладачів, безперервності педагогічної освіти, що забезпечить формування компетентних, творчих і конкурентоспроможних фахівців у галузі медицини.

Література

1. Авдіянець Г. Теоретичні проблеми педагогічної освіти у юридичному ВНЗ / Г. Авдіянець // Гуманізація навчально-виховного процесу. - 2010. - Вип. L. - С. 65 - 73.
2. Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Демченко. - Кіровоград, 2005. - 24 с.
3. Дубасенюк О.А. Specyfika funkcji myslena zawodowego nauczciela (Особливості та функції професійного мислення вчителя) / О.А. Дубасенюк // Paradygmaty oswiatowe I edukacja nauczycieli / pod redakcja: Wasyla Kremienia, Tadeusza Lewowickiego, Swietlany Sysojewej. - Warszawa - Krakow : Wyzsza Szkola Pedagogiczna ZNP, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, - S. 277-287.
4. Дяк Т.П. Теоретичні засади формування педагогічного мислення в координатах самовизначення особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія

педагогіки” / Т. П. Дяк. - Дрогобич, 2011. - 23 с.

5. Зинкевич Е. Р. Когнитивно-ориєнтованна технологія підвищення кваліфікації вчителів - викладачів вищої медичної школи : автореф. дис. на соиск. научн. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.08. “Теория и методика профессионального образования” / Е. Р. Зинкевич. - М., 2013. - 45 с

6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. - М. : Высшая школа, 1990. - 117 с.

7. Метакогнитивные основы конфликтной компетентности [монография] / под науч. ред. проф. М. М. Кашапова. - Ярославль : ЯрГУ им. П.Г. Демидова, 2012. - 428 с.

8. Ольнева А. Б. Концепция формирования и развития самостоятельного профессионального мышления педагога / А. Б. Ольнева // МК0-10. - 2002. - С. 123-131.

9. Орлов В. Ф. Педагогічна майстерність викладача технічного університету як фактор гуманізації вищої освіти / В. Ф. Орлов // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2011. - № 2. - С. 38-41.

10. Савин Е.Ю. Профессиональное педагогическое мышление: сущность и теоретические подходы к изучению и развитию / ЕЮ. Савин // Операционализация психологических понятий в мышлении студентов: сущность, механизмы, технологии ; под ред. Е.И. Горбачевой. М. - Обнинск : ИГ-СОЦИН, 2010. - С. 245-271.

11. Сисоева С. О. Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю / С. О. Сисоева // Компетентнісний підхід у сучасній університетській освіті: збірник наукових праць. - Рівне: НУВГР, 2011. - С. 3-11.

12. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / Туркот Тетяна Іванівна. - К. : Кондор, - 628 с.

13. Устемиров К. Профессиональная педагогика / Устемиров К.,

Шаметов Н. Р., Васильев И. Б. - Алматы : ТОО “Акнур и Ке”, 2005. - 432 с.

14. Халилова Л. А. Психологическая сущность, структура и механизмы развития педагогического мышления будущих преподавателей высшей школы / Л. А. Халилова // Научные проблемы гуманитарных исследований. - 2008. - №11. - URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskaya-suschnost-struktura-i-mezhizmy-razvitiya>

15. Халилова Л. А. Развитие креативности как структурного компонента педагогического мышления будущих преподавателей высшей школы : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.07. “Педагогическая психология” / Л. А. Халилова. - Пятигорск, 2010. - 20 с.